דת משה ודת יהודית

דברי המשנה והגמרא

פרק ז במסכת כתובות עוסק במציאויות שונות בהן האיש והאישה לא יכולים להמשיך עוד לגור יחדיו. מציאות זאת נגרמת בין אם האיש הוא שגרם לכך ובין אם האישה היא הגורמת לכך שלא יוכלו לקיים חיי נישואים תקינים יחד. דינים אלו הם הדינים בהם עוסק הפרק עד משנתנו. וממשנתנו ואילך, עוסקות המשניות במקח טעות וכן במומים שנתגלו על האיש או האישה היכולים להביא לכדי פירוק הנישואים. המשנה שלנו, המשנה השישית בפרק מדברת על מעשים שאם עושה אותם האישה, תצא מן האיש בלא כתובה כלל.

> ואלו יוצאות שלא בכתובה: העוברת על דת משה ויהודית. ואיזו היא דת משה? מאכילתו שאינו מעושר, ומשמשתו נדה, ולא קוצה לה חלה, ונודרת ואינה מקיימת. ואיזוהי דת יהודית? יוצאה וראשה פרוע, וטווה בשוק, ומדברת עם כל אדם. אבא שאול אומר: אף המקללת יולדיו בפניו. רבי טרפון אומר: אף הקולנית. ואיזוהי קולנית? לכשהיא מדברת בתוך ביתה ושכיניה שומעין קולה. (כתובות, עב, א)

משנה זו מונה מספר מעשים שאם תעשה אותם האישה, תצא מבעלה ללא כתובה. אך, מעשים אלו מחולקים לשתי קטגוריות שונות, דת משה ודת יהודית. על סיווג מעשי האישה לשתי קטגוריות שונות נראה שיש לשאול שלוש שאלות עיקריות:

1. מה הוא מושג זה של דת משה ודת יהודית? זהו מושג שעד כה לא נפגשנו איתו בדינים אחרים. האם מושגים אלו מיוחדים דווקא למציאות של איש ואישה, של נישואים? או שמא הם מושגים כללים השייכים בכל התורה כולה ורק מתבארים לנו דרך משנתנו?
2. מה כלול תחת דת משה ודת יהודית? האם רק המקרים המופיעים במשנה או שמא בין על דת משה ובין על דת יהודית יש להוסיף עוד מקרים? ואם נאמר שהמקרים המופיעים במשנה הם אינם המקרים היחידים העומדים תחת הקטגוריות הללו, יש לשאול, מה הוא הקריטריון אותו יש לבחון כדי לצרף מקרים נוספים תחת הגדרות אלו.
3. מדוע מי שעוברת על מעשים אלו תצא בלא כתובה? למה לא לגרש בכתובה? הרי אם האישה עשתה מעשים שאינם תקינים, אפשר לחייב אותם להתגרש, אך מדוע שתצא שלא בכתובה?

ביאור המושגים

דת משה

את המושגים דת משה ודת יהודית אנו לא מוצאים בעוד אף מקום אחר מלבד מקומם כאן ביחס בין האיש והאישה. אין בדבר זה כדי להכריע שמושגים אלו קשורים בדווקא ליחסים שבין האיש לאישה, אך וודאי שדבר זה מקרב אותנו צד משמעותי לאפשרות שמושגים אלו קשורים בדווקא לכאן, לקשר בין האיש לאישה. אם כנים דברינו, כדי לעמוד על משמעות מושגים אלה עלינו לברר דרך הופעתם אצלנו מה עניינם ומשמעותם. נראה שכדי להגיע לשורש הדברים, יש להבין קודם כל מה המושג עצמו אומר? מה פירוש המילה דת? נראה שיש לעיין בתנ"ך ובהופעותיה של המילה דת. כך לדוגמא נאמר במגילת אסתר מספר פעמים:

> וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לַחֲכָמִים יֹדְעֵי הָעִתִּים כִּי־כֵן דְּבַר הַמֶּלֶךְ לִפְנֵי כָּל־יֹדְעֵי דָּת וָדִין: (אסתר, א, יג)

וכן בהמשך הספר:

> פַּתְשֶׁגֶן הַכְּתָב לְהִנָּתֵן דָּת בְּכָל־מְדִינָה וּמְדִינָה גָּלוּי לְכָל־הָעַמִּים לִהְיוֹת עֲתִדִים לַיּוֹם הַזֶּה: (אסתר, ג, יד)

וכך מופיע גם בפרק ח, יג וכן בפרק ט פסוק יד. על ההבדל בין דת לדין אומר המלבים בפירושו למגילת אסתר:

> ואמנם במה שכפל דת ודין בזה רצה לזכותה לגמרי, כי עם שדת יבא גם על משפט הנמוסי אשר בדברים שבין איש לרעהו, נ"ל שאחר שבא נרדף עם דין שכולן דברי ריבות שבין איש לחבירו, יהיה דת שם נבדל על נמוס המוסרי, כי דת יבא לרוב על הדתות האלהיים או המוסריים. (מלבי"ם, אסתר, א, יג)

הן דת והן דין מדברים על החוק, אלא שכל אחד מהם מדבר על חוק אחר, דת הכוונה גם למשפט נמוסי בין איש לרעהו. וכך המושג 'דת' יבוא לרוב בנוגע לדתות, או בנוגע למוסר. וכך גם מתבאר מפירוש רש"י שהמילה דת קשורה באופן ישיר למשפט, לחוק.

> כי כן דבר המלך - כי כן מנהג המלך בכל משפט לשום את הדבר לפני כל יודעי דת ודין: (רש"י, אסתר, א, יג)

מנהג המלך היה לשים המשפט לפני כל היודעים דת ודין. גם בפירוש זה הדת מתקשרת יחד עם עולם המשפט, החוק. וכך נראה שיש לבאר את ההופעה הראשונה של מילה זו, כפי שמופיעה בספר דברים:

> וַיֹּאמַר יְקֹוָק מִסִּינַי בָּא וְזָרַח מִשֵּׂעִיר לָמוֹ הוֹפִיעַ מֵהַר פָּארָן וְאָתָה מֵרִבְבֹת קֹדֶשׁ מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ: (דברים, לג, ב)

גם כאן עולה מהמפרשים השונים שהתורה ניתנה לישראל בצורה מיוחדת, בצורה של אש, ואפשר שזה מה שהפך את החוקים האלו לחוקים אלוקיים. ואף כאן, ניתן לבאר ולפרש שהדת הכוונה לחוקים שניתנו בצורה אלוקית לעם ישראל.

אם כנים דברינו, יש לבוא ולבאר מה יוצר חיבור המילה דת יחד עם המילה משה. באופן פשוט התורה ניתנה לנו ע"י משה, אך נשאלת השאלה האם המושג 'דת משה' והמושג 'דאורייתא' הם היינו הך או שמא קיים הבדל ביניהם? אחד מהמעשים שעל ידיהם יוצאת האישה בלא כתובה הוא כאשר היא יוצאת מביתה וראשה פרוע, מעשה זה נכלל תחת ההגדרה של דת יהודית. על כך שואלת הגמרא:

> ואיזוהי דת יהודית? יוצאה וראשה פרוע. ראשה פרוע דאורייתא היא! דכתיב: ופרע את ראש האשה, ותנא דבי רבי ישמעאל: אזהרה לבנות ישראל שלא יצאו בפרוע ראש! דאורייתא - קלתה שפיר דמי, דת יהודית - אפילו קלתה נמי אסור. (כתובות, עב, א)

הגמרא תמהה על הכנסת אישה שיוצאת וראשה פרוע תחת ההגדרה של דת יהודית, שכן יוצאת וראשה פרוע זהו איסור תורה, ואם כן, אינה שייכת תחת ההגדרה של דת יהודית. רש"י על המילה דאורייתא מפרש:

> דאורייתא היא - ואמאי לא קרי לה דת משה. (רש"י, כתובות, עב, א)

על פי רש"י שאלת הגמרא היא לא רק מדוע יוצאת וראשה פרוע הוכנסה לדת יהודית, אלא מדוע היא לא נכנסה תחת ההגדרה של דת משה. אך השאלה היא איך יש להבין דברי רש"י אלו. באופן פשוט יש לומר, רש"י מבין שדאורייתא ודת משה הם היינו הך, על כן, כאשר הגמרא אומרת, דאורייתא היא, מבין רש"י שכוונתה שיוצאה וראשה פרוע צריכה להיות כלולה בקטגוריה הראשונה שבמשנה ולא בשנייה.

ברם נראה שיש לבאר את דברי רש"י באופן שונה. רש"י אינו מפרש בדבריו שכאשר אומרים דאורייתא מתכוונים לדת משה, אלא, שאם שנינו את פרועת ראש כחלק מהמקרים עליהם יוצאת האישה ללא כתובה, כיוון שחובת כיסוי הראש היא מדאורייתא היה לשנות אותה יחד עם דת משה. זאת מפני שדת משה מדברת על מקרים ומצוות מהתורה, ואילו דת יהודית מדברת במישור הדרבנני.

מכל מקום יוצא מדברים אלו לענייננו: דת משה אין הכוונה לדאורייתא ממש, אלא שדת משה יכולה לכלול בתוכה רק איסורים מדאורייתא, אך הגדרתה מצומצמת יותר מהגדרת המונח דאורייתא, ואין היא כוללת תחתיה את כל המצוות האמורות בתורה. כלומר, לא על כל מצווה דאורייתא שהאישה תעבור היא יוצאת בלא כתובה, אלא רק על מצוות מסוימות. אם כן, עדיין נשאר לנו לברר מהן המצוות הכלולות תחת הגדרת 'דת משה', האם רק המנויות במשנה או שמא יש להוסיף עליהן דברים נוספים.

דת יהודית

על דת יהודית מפרש רש"י כבר במשנה, בהופעה הראשונה של מושג זה:

> דת יהודית - שנהגו בנות ישראל ואף על גב דלא כתיבא. (רש"י, כתובות, עב, א)

דת יהודית היינו מנהגי בנות ישראל. מה הם מנהגי בנות ישראל? נראה שהמשותף לכל המקרים המנויים במשנה תחת דת יהודית היא הצניעות, התנהגות חיצונית בצורה לא צנועה, בצורה מוחצנת: כך ההולכת וראשה פרוע. וכן על טווה בשוק אומרת הגמרא:

> וטווה בשוק. אמר רב יהודה אמר שמואל: במראה זרועותיה לבני אדם. רב חסדא אמר אבימי: בטווה ורד כנגד פניה. (כתובות, עב, ב)

במראה זרועתיה לבני אדם ברור מה היא הפריצות וחוסר הצניעות הקיימת. אך מה הוא טווה ורד כנגד פניה? אומר רש"י על אתר:

> בטווה ורד כנגד פניה - טווה בכפה על ירכה וחוט מתרדד כנגד פניה של מטה. (רש"י, כתובות, עב, ב)

כנגד פניה של מטה נשמע כדרך פריצות גם כן. ואולי באופן מפורש יותר אומר זאת התוספות:

> בטווה ורד כנגד פניה - ר"ח פי' טווה ורד צמר אדום היא טווה שיפול על פניה מזהרוריתו וזהו עזות מצח ופריצות. (תוספות, כתובות, עב, ב)

וכך נראים גם המקרים הנוספים תחת 'דת יהודית'[1] כמעשים המבטאים חוסר צניעות והחצנה. כלומר, על פי כל המקרים המנויים תחת דת יהודית אנו למדים שאלו לא סתם מנהגים של בנות ישראל, אלו מנהגי צניעות שקיבלו על עצמן בנות ישראל. כעת, נבוא להבנת המשותף למקרים הכלולים תחת 'דת משה'. המשנה מנתה ארבעה דברים: מעשר, חלה, נודרת ואינה מקיימת, ומשמשתו נידה. האם יש דבר המשותף לכל אלו?

> .. האי דעוברת על דת משה ויהודית אין לה כתובה היינו בדבר שהיא מכשילתו [2] כי הנך דמתניתין וכיוצא בהם כגון שהאכילתו חלב או דם וכן נודרת ואינה מקיימת בשביל בניו **אבל אם היתה עוברת בשאר עבירות(כ) כגון שהיא עצמה אכלה דבר איסור לא הפסידה כתובתה ודת יהודית משום חציפותא ומשום חשד זנות הוא דמפסדה: (רא"ש, כתובות, ז, ט)[3]

מבאר הרא"ש שאלו לא סתם מצוות, אלא, המצוות המנויות כאן הן מצוות בהן האישה מכשילה

1. כל המקרים מבוארים באופן פשוט בגמרא בדף עב: ושם אפשר לראות כך גם לגבי הקולנית והמקללת וכו'.

2. לשון מכשילתו מצויה גם אצל הריטב"א ועוד.

3. וכך מבאר גם המאירי ומוסיף שדת משה היא בדברים שגורמת לבעלה מכשול או לבוא לידי תקלה.

על ידיהן את האיש, ועל כן תצא בלא כתובה. אך, במקרה בו עברה האישה בעצמה על איסור, אך בלי שזה השפיע על האיש, אין היא יוצאת בלא כתובה. וכך גם בנוגע לדת יהודית, יוצאת האישה ללא כתובה משום שחושד בה על זנות, ולא יכול לחיות איתה בצורה הזאת. דא עקא, על פי פירושו של הרא"ש, יש לשאול מדוע המשנה כתבה בדווקא מקרים אלו ולא את כל המקרים בהן מכשילה האישה את האיש? מדוע לא שנתה המשנה את המקרה הפשוט שמאכילתו בשר לא כשר? הרי היא מכשילתו על ידי דבר זה.

על כך אומר המאירי:

> על הדרך שביארנו באחרות והוא הדין בכל מצות שבתורה שהעבירתו עליהם ולא תפש את אלו אלא מפני שדרך בני אדם לסמוך בהם על נשיהם ובא ללמד בכל אלו שאע"פ שלא נאסרה עליו בכך הפסידה כתבתה. (מאירי, כתובות, עב, א)

המקרים המנויים במשנה תחת דת משה הם המקרים בהם האיש סומך על אשתו, ובמקום בו לא יכול לסמוך עליה יותר, אפילו בדברים בסיסיים כאלה, תצא האישה שלא בכתובה. אין טעם לנישואים שאין בהם אמון בסיסי בין בני הזוג, לכן שנה רבי מקרים ספציפיים אלו במשנה. אך נשמע מכאן, שכל מקרה בו האדם סומך על אשתו יכול להיכלל תחת ההגדרה של 'דת משה', והמקרים המנויים במשנה הם אלו בהם סומך האיש על האישה.[4]

אך עדיין על כל פירושים אלו, עומדת השאלה האם אלו הדברים היחידים שהאישה יכולה בהם להכשיל את בעלה? אלו הדברים היחידים שהאיש סומך על אשתו? האם לא סומך עליה שתאכיל אותו אוכל כשר? מדוע לא מנתה המשנה המאכילה את בעלה מאכל לא כשר? באופן פשוט אפשר לומר שזהו מקרה שלא שכיח, ואילו המשנה דיברה על המקרים השכיחים. ובאמת הרמב"ם בפסיקתו מצרף לדת משה אף את האישה שהאכילה בעלה מאכלות אסורים, וזו לשונו:

> ואלו הן הדברים שאם עשת אחד מהן עברה על דת משה: יוצאה בשוק ושער ראשה גלוי, או שנודרת או נשבעת ואינה מקיימת, או ששמשה מטתה והיא נדה, או שאינה קוצה לה חלה, או שהאכילה את בעלה דברים אסורים ואין צריך לומר שקצים ורמשים ונבלות אלא דברים שאינן מעושרין. (רמב"ם, אישות, כד, יא)[5]

אך מכאן השאלה עולה עוד יותר. הרמב"ם לא צירף עוד מקרים רבים, אלא מקרה בודד של מאכילתו דברים אסורים. ומדוע אם כן דבר בודד זה לא צורף במשנה יחד עם שאר הדברים המוגדרים תחת דת משה? לפיכך נראה לי, שיש לקבל הסבר זה, אלא אם נמצא דבר משותף אחר בין המקרים המנויים במשנה. לכן, נראה שיש לנסות ולחפש דבר משותף אחר לכל המנויים תחת דת משה.

---

4. וכן נראים דברים אלו ברא"ה, כתובות, עב, ב: "והכי דינא אכולהו ובכל איסורים שבתורה דאשה נאמנת."

5. וכלשון הרמב"ם פוסק בשולחן ערוך בסימן קטו, א.

הביטוי המופיע בגמרא "אי דידע נפרוש", פירושו: אם יודע שמה שבא לפניו אסור לו לגעת/לאכול יש לו לפרוש ממנו. ביטוי זה מוזכר שלוש פעמים בגמרא זו, ובשלושת הפעמים ביטוי זה נאמר על דברים המנויים תחת 'דת משה', מעשר, חלה, ונידה. בנודרת ואינה מקיימת לא נזכר ביטוי זה, אך באופן פשוט כל נדר אותו האדם נודר מפריש אותו מדבר מסויים - מבשר, מיין מאנשים ועוד. כלומר, במבט ראשוני אפשר לחשוב על כך שהמשותף לכל המקרים המנויים תחת 'דת משה' הם מקרים של 'פרישה'.

ברם, נראה שלא הרי פרישה של מעשר מפרישה של נדר. הפרישה משלושת הדברים הראשונים המנויים במשנה היא פרישת האדם. דהיינו, על האיש לפרוש כיוון שאינו יודע האם מה שבא לפניו מותר לו, ואילו הנודרת צריכה לפרוש ממה שהיא נדרה עליו, אך אין האיש צריך לפרוש ממנה.

אך אולי יש בהבנה זאת כדי לקדם אותנו להבנה אמיתית יותר. האדם פורש ברגע שאינו יודע אם הדבר שלפניו מעושר, וכך לגבי חלה וכך הדין אם אינו יודע שאשתו נידה. אך מדוע שלא יידע? נראה שהמשותף לשלושתם הוא שמבחינה חיצונית האדם לא רואה הבדל בין אם הם מותרים לו או אסורים לו. אמנם, אפשר לתאר סיטואציה של אוכל שאינו כשר שאי אפשר להבחין בצורה חיצונית שהוא שונה מאוכל כשר, אלא שהנקודה כאן שדברים אלו יכולים להיות מותרים, אותם הדברים עצמם שכעת אסורים יש להם דרך תיקון. תיקון הנעשה על ידי הפרשת חלה, מעשר או תהליך ההיטהרות של הנידה, כל אלו כדי להיות מותרים צריכים תיקון בעצמם. ובאמת לשון "תיקון" אנו מוצאים בגמרא גם לגבי הנודרת ואינה מקיימת:

> תניא, היה ר"מ אומר: כל היודע באשתו שנודרת ואינה מקיימת - יחזור וידירנה. ידירנה, במאי מתקן לה? אלא יחזור ויקניטנה, כדי שתדור בפניו ויפר לה, אמרו לו: אין אדם דר עם נחש בכפיפה. (כתובות, עב, ב)

אומר ר"מ כל שיודע שאשתו נודרת ולא מקיימת יש לו צורך לתקן לה. מה הוא התיקון?

> יחזור ויקניטנה - אין לו להוציאה אלא כך יתקננה. (רש"י, כתובות, עב, ב)

אומר רש"י, בכך שהוא חוזר ומקניטה יכול לבוא ולהפר לה, ובכך יבוא ויתקן אותה. מה יש לתקן אותה? מדוע אין זה רק בשביל להפר לה את הנדר? דווקא מהדברים אותם עונים לרבי מאיר נראה שיש ללמוד מה הוא התיקון. כתגובה לרבי מאיר נאמר בגמרא: אין אדם דר נחש בכפיפה אחת. אומר על כך רש"י:

> בכפיפה - בתוך סל אחד שכשלא ישמר ישכנו אף זה יבא לידי שתקלקלנו. (רש"י, כתובות, עב, א)

האמירה הנאמרת לרבי מאיר היא: אולי תצליח לתקן אותה עכשיו, אך לא תצליח לתקן אותה לגמרי, ואישה זו עקב אופיה יכולה לבוא ולקלקל אותך. ובמה יכולה לקלקל אותו? נראה

שהאישה שנודרת ואינה מקיימת היא מועדת לפורענות, יש לה אופי אימפולסיבי,[6] על כן יש חשש שתחזור האישה לקלקולה וכך תבוא ותקלקל גם אותו. לכן, מבין רש"י שהיא זאת שמקולקלת ועל פי רש"י אומר רבי מאיר, יכול הבעל לבוא ולתקן את האישה במקום שתצא ממנו בלא כתובה, תיקון של האישה ממש.

אם כנים הדברים, אף לגבי אישה נדרנית שייך המושג 'תיקון', בדיוק כפי שראינו במקרים האחרים המנויים במשנה. יש להדגיש שמדובר פה דווקא באישה שנודרת ואינה מקיימת, שכן, גם אישה שנודרת ומקיימת אפשר לבאר שפועלת בצורה אימפולסיבית. אלא, שכאן הדבר שמקולקל הוא שהיא גם אינה מקיימת את דבריה, ולכן דווקא במקרה כזה יש עילה ליציאה ללא כתובה. האישה הנדרנית בדומה למקרים האחרים המנויים במשנה תחת 'דת משה', אין נראים בה הדברים בצד החיצוני, ועם זאת כרגע היא 'מקולקלת', אך תיקון בעצמה יכול לתקן אותה.

אם כן, נראה שיש להגדיר הגדרה חדשה: דת משה כוללת בתוכה דברים שמבחינה חיצונית לא נראה שיש עימם בעיה. על כן, אף כאשר הם מקולקלים או אסורים אין איך לדעת זאת. ברם, כל מקרים אלו המנויים במשנה, יש ביכולתם להיות מותרים על ידי תיקון שעושים בהם, בעצמם. יש דרך לתקנם.

דת יהודית לעומת זאת מדברת על המישור החיצוני, דווקא החיצונות שונה, יש הבדל בהופעה החיצונית. כל המקרים המנויים תחת דת יהודית מדברים על הופעה מוחצנת, חוסר צניעות. בדת יהודית יש צורך להסתיר את הדברים החיצוניים הגסים והתנהגות הנראית כהתנהגות של פריצות. ראינו לעיל שדת יהודית הכוונה למנהגי צניעות שנהגו בנות ישראל, וזה נכלל כחלק מאותה דת יהודית, כחלק מהחובות של האישה במסגרת הנישואים. על גבי הבסיס, בנות ישראל הוסיפו על עצמן עוד מנהגי צניעות.

כעת אנו יכולים לגשת להבין את הביטוי 'דת משה', דת משה מדברת על בסיס הנישואים. נישואים היו מאז ומעולם בעולם.[7] נראה שדת משה באה להבדיל בין הנישואים כפי שמתקיימים על פי התורה, תורת משה, לעומת הדתות האחרות. מבחינה חיצונית איש ואיש החיים יחדיו נראים באותה הצורה, אין הבדל מבחינה חיצונית בין שאר האומות לישראל. ובעומק, ביהדות, גם הדברים החיצונים שנראים דומים כדי "להשתמש בהם" יש צורך בתיקון, יש דרך להתיר את הדברים, יש לעשר, יש להפריש חלה וכן על זו הדרך. כך, כל המקרים המנויים במשנה תחת 'דת משה' כפי שראינו, מדברים על דברים שמבחינה חיצונית נראים מותרים, אך באמת יש צורך לתקנם.

אם כנים דברינו, שונה דת משה מדת יהודית. דת יהודית מדברת על מנהגי צניעות שנהגו בנות

6. אולי בדומה לרעיון של אי אפשי באישה נדרנית. אמנם, באי אפשי באישה נדרנית מדובר באישה שנודרת ומקיימת, ואומרים הראשונים שאין יכול להוציאה ללא כתובה בצורה זו. אך ממאמר זה של 'אי אפשי באישה נדרנית' אנו יכולים להבין עוד יותר כמה האופי של האשה הנודרת משחק תפקיד ביחסים בינה לבין בעלה.

7. כפי שמביא הרמבם באישות א,א.

ישראל. ממילא, אם יוסיפו בנות ישראל מנהגים נוספים על עצמן, יכנסו גם הם תחת הכותרת של 'דת יהודית'. ברם, אין זה הכלל בדת משה, המקרים המנויים בדת משה הם בדווקא, לא סתם לא שנתה המשנה אישה שמאכילה את בעלה מאכל אסור, אלו הדברים היחידים שבמישור הדאורייתאי[8] מבחינה חיצונית נראים מותרים אך יש צורך לתקנם ולהתירם.[9]

יציאה ללא כתובה

לאחר שביררנו מה עניינן של ההגדרות במשנה, נראה שיש להבין מדוע מי שעוברת על שתי הגדרות אלו יוצאת בלא כתובה. על פי דברי הראשונים אותם ראינו לעיל, מדובר כאן על אישה המכשילה את בעלה ולכן אין הוא יכול עוד לגור איתה. ברם, כיוון שהסברנו את הדברים בצורה אחרת, יש להבין כעת על פי הבנתנו, מדוע אישה זו יוצאת בלא כתובה.

> ... וכן היא שיוצא' וראשה פרוע יוצא ובגדיה פרומים ולבה גס בעבדיה ובשפחותיה בשכנותיה יוצא וטווה בשוק רוחצת ומרחצת במרחץ עם כל אדם תצא שלא בכתובה מפני שלא נהגה עמו כדת משה וישראל [ר' מאיר אומ' אם יודע בה שמדירה ואינה מקיימת אל ישנה להדירה] ר' יהודה או' אם היה יודע בה שאינה קוצה לה חלה יוציא ויתקן אחריה (תוספתא, כתובות, ז, ו)

התוספתא המקבילה למשנתנו מביאה דין זה של דת משה ודת יהודית אך בצורה שונה. בנוסף לכך שמביאה התוספתא עוד מקרים נוספים הנכללים תחת כותרת זו, בשונה מהמשנה שלנו, בתוספתא המקרים כולם מגיעים תחת כותרת אחת. לא זו אף זו, הכותרת בתוספתא שונה במעט מהכותרת אצלנו, לא נאמר דת משה ודת יהודית, אלא 'דת משה וישראל'. ועוד שאין זה דומה למשנתנו, שבתוספתא מושג זה כלל אינו משמש ככותרת. כלומר, בשונה מהמשנה שלנו שקודם כל נותנת את הכותרות ואז את המקרים, בתוספתא הדברים נאמרים בצורה הפוכה, קודם כל המקרים ורק אחר כך מגיע ההסבר מדוע היא יוצאת ממנו: מפני שלא נהגה עמו כדת משה וישראל.

נראה שמדברי התוספתא יש לעמוד על עומקה של משנתנו. המושג 'דת משה וישראל' מוכר לנו כיום מהקידושין שנעשים בין איש לאשתו. המקור לכך מצוי בתוספתא[10] ובירושלמי,[11] שם

---

8. לגבי נידה, הראשונים שואלים איך לא יודע האדם על כך, אך לא רצינו כאן להאריך. אך גם על פי הביאור שמדובר כאן באישה שראתה כתם, עדיין גם הכתם הוא תחת הנושא הכולל של 'דאורייתא' ונושא הנידה הוא דאורייתא. ולכן שייך זה תחת 'דת משה'.

9. יש להדגיש, שכל אלו הם דברים שיש לתקנם במישור הדאורייתאי. ועל כן על אף שיש דבר הנקרא: דבר שיש לו מתירים, הוא לא מדבר במישור דאורייתאי אלא זהו מושג של דרבנן ולכן אין הוא נכלל באופן פשוט תחת 'דת משה'.

10. תוספתא כתובות, ד, ט.

11. ירושלמי כתובות ד, ח. וכן בירושלמי יבמות טו, ג.

נאמר שאומר האיש לאישה הוי לי לאינתו (לאשה) כדת משה וישראל, ובלשון הירושלמי 'כדת משה ויהודאי'.

בתחילת מסכת כתובות בדף ג עמוד א, אומרת הגמרא: 'כל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש', על כן יש כח ביד חכמים להפקיע קידושין במקרים מסוימים. ושם במקום כותב התוספות:

> אדעתא דרבנן מקדש - לכן אומרים בשעת קידושין כדת משה וישראל. (תוספות, כתובות, ג, א)[12]

האמירה 'כדת משה וישראל' אומרת שעל דעת כך מקדש האיש את האישה.[13] ובאמת בתוספתא היציאה ללא כתובה מגיעה כיוון שלא נהגה עימו כדת משה וישראל. כלומר, אין היא יוצאת רק מפני שגורמת לו עוול, אלא נראה שיציאת האישה מן הנישואים ללא כתובה מלמדת על כך שעצם הנישואים, הזוגיות בין האיש לאישה בנויה בצורה לא תקינה. צורה תקינה כפי שהסברנו היא צורה של דת משה בבסיס, ההבדלה בין הזוגיות על פי התורה, על פי דת משה, אל מול זוגיות בעולם. ועל גבי זה מגיעה הייחודיות של הזוגיות, בצניעות שלה, כפי שמתבטאת על ידי דת יהודית. אם נהגה שלא כדת משה ויהודית, כמעט ויש להגיד שהכתובה מופקעת ממנה, שהרי הכתובה בנויה ובאה על גבי 'דת משה ויהודית'.

12. כך נראה גם מרש"י ביבמות צ,ב: אדעתא דרבנן – תולה בדעת חכמים דהא כדת משה וישראל קאמר.

13. וכך מדייק העלי תמר בפירושו על הירושלמי, כתובות ז, ו.

דרכים בהן השתמשנו במאמר זה

משנה. שאלה כללית על המשנה. מדוע דווקא אלו יוצאות שלא בכתובה? מה הן עשו כל כך חמור?

ביטויים מיוחדים המופיעים במשנה. האם הם מופיעים במקומות נוספים או שהם מיוחדים דווקא למקום בו הם מופיעים. לנסות ולהגדירם דרך הדוגמאות השייכות לכל ביטוי. וכן, דרך להבין את הביטוי היא להבין כל מילה בפני עצמה ואחר כך לחשוב על החיבור שיוצא בין המילים.

דוגמא. דוגמאות המופיעות במשנה תחת הגדרה משותפת. **מה המשותף להגדרות**? מדוע הן שייכות דווקא להגדרה זו ולא להגדרה השנייה? לציין את ההבדלים הבולטים בין הדוגמאות.

מקורות מקבילים. במקרה שלנו תוספתא מקבילה. לציין את ההבדלים בין המקורות. מה משותף ומה שונה. להניח את המקורות אחד מול השני וכך לעמוד על ההבדלים בצורה בהירה יותר. אף הבדלים שנראים קטנים מאוד יש לציינם, בהמשך אולי יתבהרו כמשמעותיים.

לראות קשר בין הפרטים השונים. יש להעלות אפשרויות ולכותבם. כך עשיתי והכנסתי למאמר. במחשבה ראשונית חשבתי שהפרישה משותפת לכולם, אך לבסוף ביטלתי מחשבה זו, אך ממנה יצאתי לדבר אחר, עניין התיקון, שנראה משותף לכולם.

הגעה לרעיונות. דיוק מתוך כל הדברים, וחיבור של הכל לכדי דבר אחד, מדוע כל זה שייך לנישואים. משום שביטויים אלו מיוחדים לכאן, יש ללמוד מכך על המיוחד בנישואים של ישראל.

מסכת מנחות